

Prof. RNDr. Jan Žďárek, DrSc. – laudatio k ocenění čestným členem ČSE**Prof. RNDr. Jan Žďárek, DrSc. – laudation for the award of honorary membership of the Czech Entomological Society**

Jan Žďárek se narodil v březnu 1938 v Náchodě a vystudoval biologii a chemii na pražské Přírodovědecké fakultě, se zaměřením na zoologii bezobratlých. Jeho původní vášeň pro taxonomii, ekologii a chování pavouků se posléze přesouvá ke hmyzu, který od počátku šedesátých let studuje jako odborný asistent v Entomologickém ústavu Akademie věd, kde také vypracoval doktorát o rozmnožovacím chování slavné české plošnice ruměnice pospolné a jeho hormonální regulaci (1968). Zaměření doktorské práce dobře definuje i jeho pozdější vědecké zájmy: na jedné straně je to etologie hmyzu a na straně druhé studium fyziologie, zejména hormonů a jejich vlivu na chování a vývoj. Při svém pobytu na postdoktorské stáži u profesora Gottfrieda Fraenkela na University of Illinois se seznamuje s klíčovým tématem své budoucí práce, tedy fyziologií chování a vývoje kruhošvých much.

Po návratu pokračuje v práci na Entomologickém ústavu Akademie věd, kde posléze vede oddělení hmyzí fyziologie. V roce 1986 se pro někoho možná překvapivě objevuje v řadách zaměstnanců Ústavu organické chemie a biochemie AVČR. Tato nová afiliace má své historické vysvětlení: přesun české entomologie a stejnojmenného ústavu do Českých Budějovic. S dalšími entomology, kteří se nezařadili do transportu jižním směrem, zde pracuje v laboratoři chemické ekologie hmyzu a přidává tak do portfolia svého zájmu další obor, tedy chemickou komunikaci hmyzu. V tomtéž ústavu později zůstává jako emeritní pracovník v době, kdy se věnuje především naučnému psaní.

Jan Žďárek se ve své kariéře vydal snad všemi směry, kterými může přírodovědec toužit kráčet, a ve všech z nich dosáhl nesmazatelných úspěchů. Na straně jedné je laboratorním badatelem v oblasti hmyzí fyziologie a má tak na kontě hodně přes stovku originálních vědeckých publikací. Chronologicky shrnuto, zabýval se J. Žďárek zrakovým orientačním chováním hmyzu, reprodukční fyziologií a svým klíčovým tématem larválního, pupariačního a eklosního chování much a jejich hormonální a neurohormonální regulace – jedním z plodů tohoto zájmu bylo např. objevení pupariačního faktoru much a „porodního hormonu“ u živořodých bodalek tse-tse – nebo také úlohou nejdůležitějšího hmyzího hormonu, tedy juvenilního hormonu, v regulaci vývoje a rozmnožování. V pozdějších fázích se pak u rozmanitých hmyzích modelů věnuje feromonům a čichové komunikaci jako klíčovému smyslovému kanálu, jímž hmyz poznává svět.

Na straně druhé však Jan Žďárek není jen pasivním pozorovatelem zákonitostí hmyzího chování; mnoho svých pozorování naopak uplatnil v aplikovaných projektech, s cílem usnadnit naše soužití s hmyzem – zde můžeme jmenovat výzkum aplikovaného potenciálu juvenilních hormonů a jejich syntetických analogů a využití hmyzích feromonů pro monitoring a regulaci škůdců, jako např. bekyně mnišky, obaleče modřínového, několika druhů zavíječů či květopyasa jablonového. Speciální zmínku zaslouží jeho podíl na mezinárodním projektu vypouštění sterilních samců bodalky tse-tse a později objev antimikrobiálních peptidů larev bzučivky s terapeutickým potenciálem pro infekční poranění.

Třetí osou kariéry J. Žďárka je působení akademické a pedagogické. V roce 1994 byl jmenován docentem v oboru entomologie na Univerzitě Karlově a tamtéž v roce 2003 také profesorem. Součástí akademických aktivit bylo kromě školení studentů také vedení přednášek Fyziologie hmyzu na PřFUK, od roku 1991 pak Smyslové fyziologie a etologie hmyzu, taktéž na PřFUK, ale také na Jihočeské universitě v Českých Budějovicích. Jako hostující profesor v sedmdesátých až devadesátých letech působil a přednášel také na University of Illinois, University of Massachusetts, Ohio State University nebo Texas A&M University.

A konečně čtvrtým směrem, kterým Jan Žďárek velice úspěšně vykročil, byla popularizace hmyzích témat. Postupně se tak podílel na rozhlasových a televizních seriálech a pořadech či novinových článcích a rozhovorech, recenzoval domácí a zahraniční knihy s biologickou tematikou nebo tyto knihy překládal. A v neposlední řadě sám knihy o hmyzu píše. Jeho nejdůležitější literární počiny, tedy *Neobvyklá setkání* (1980), *How Animals Communicate* (1987), *Proč vosy, včely, čmeláci, mravenci a termity... aneb Hmyzí státy* (1997), *Hmyzí rodiny a státy* (2013) a nakonec *Ohrožení hmyzem?* (2021) nepochybně všichni známe a mnozí z nás v některém z jejich vydání či dotisku vlastníme. Společným jmenovatelem těchto úspěšných knih je na jedné straně vědecká erudice vyprávěná jako osobní příběhy badatelů či jejich hmyzích modelů, na straně druhé pak apel na čtenáře, který upozorňuje, že hmyz je nejen fascinující, ale také nezbytnou součástí ekosystémů, a přestože jsme s ním mnohdy ve sporu, bez něj by to prostě nešlo.

Tolik pro stručné osvětlení významu celoživotní práce prof. Žďárka nejen pro ty z nás, kteří jej známe jako vědce a pedagoga, ale také pro širokou veřejnost, která jej naopak zná prostřednictvím jeho naučných knih, článků a rozhovorů jako neúnavného ambasadora důležitosti a krásy hmyzího světa. Právě svou popularizační činností Jan Žďárek po celý život bezděky naplňuje jednu z hlavních misí České společnosti entomologické. Pro pořádek se sluší dodat, že Česká společnost entomologická není první, kdo si jeho zásluh všiml. V minulosti prof. Žďárek obdržel řadu ocenění, namátkou cenu kolegia Akademie věd, Československého rozhlasu, cenu předsedy RVVI, vydavatelství Panorama a Academia, Hlávkovu cenu za nejlepší knihu o živé přírodě či medaili Vojty Náprstka za celoživotní přínos k popularizaci vědy.

Robert HANUS, Ústav organické chemie a biochemie AVČR, Praha

Obr. 2. Jan Žďárek přebírá od předsedy ČSE Davida Krále plaketu udělující čestné členství v ČSE. Praha, 23.X.2021. Fotografie J. Hájek.

Fig. 2. Jan Žďárek receives a plaque awarding honorary membership of the Czech Entomological Society from the chairman David Král. Prague, 23.x.2021. Photograph: J. Hájek.